

Комунікативний контакт у політичному дискурсі з позицій еколінгвістики

Е. В. Шпак

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, Украина
Corresponding author. E-mail: olenashpakua@gmail.com

Paper received 29.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-160VI47-15>

Анотація. Комунікативна категорія КОНТАКТ є сукупністю норм і правил мовленнєвої поведінки, що регулює комунікативний процес, проявляє різноманітні вербальні й невербальні засоби вираження. Тип ситуації й фактор адресату впливають на протікання контакту у фазах встановлення, підтримання за розмикання. Збереження просторово-психологічної дистанції і тактовне ставлення до співбесідника укорінені у свідомості носіїв англомовної культури як прискрипційна основа категорії. Екологічність політичного дискурсу, заснованого на ідеї боротьби, проявляється в оптимальному співвідношенні фатичності та інформативності в унісонних контактах політиків.

Ключові слова: комунікативна категорія контакт, норма, політичний дискурс, ситуація, фаза контакту, унісонний контакт.

Сучасні лінгвоекотологічні дослідження характеризуються широким охоптом цілей та тематик, пов'язаних з проблемою впливу лінгвоекотологічної культури, лінгвоекотологічних комунікацій, лінгвоетнокотологічної свідомості на аспекти мовленнєвої поведінки. Лінгвоекотологічне вивчення дискурсу має ціллю схарактеризувати культурні доміанти певного суспільства як одиниць ментальної сфери, встановити специфіку спілкування, визначити формульні моделі етикету та мовленнєвої поведінки в рамках певного етносу.

Феномен контакту набуває осмислення як комунікативна категорія, що реалізується у дискурсивній взаємодії адресанта і адресата з урахуванням їх соціальних ролей, взаємних відносин та стану, зумовленого ситуативними факторами спілкування. Контакт встановлюється, підтримується та розмикається між комунікантами, що користуються спільною мовою та культурою. Комунікативний компонент культури мовлення, що спирається на комунікативну стилістику, рекомендує найбільш відповідний вибір мовленнєвих засобів контакту у кожній окремій сфері й у специфічних умовах спілкування [5]. Функціональність, відповідність мовних засобів цілям спілкування і пов'язана з нею об'єктивна варіативність норми складають основу наукової проблематики культури мовлення.

У свою чергу, політичний дискурс є інституційним типом дискурсу, що апелює до ціннісної системи суспільства, оскільки має за основну мету заволодіти увагою електорату та здобути й утримати владу [8]. Суб'єктами дискурсу в політиці рухає політичний інтерес, характер якого обумовлений об'єктивним становищем груп та індивідів у соціально-економічній та політичній структурі суспільства, їх політико-культурними уявленнями і традиціями, їх світоглядними принципами й цінностями. Дослідження екологічності прийомів контактування у політичному дискурсі вважається актуальним, оскільки саме питання ефективності мовного спілкування висуває еколінгвістику на перший план сучасних гуманітарних досліджень.

Отже, актуальність роботи зумовлено необхідністю комплексного опису процесу комунікативного контакту в англомовному політичному дискурсі як фатично-інформативної єдності його фаз на основі ситуативних факторів і комунікативних стратегій

суб'єктів політичного дискурсу, що обумовлюють функціонування вербальних й невербальних засобів контакту в якості контактовстановлюючих, контактопідтримуючих і контакторозмикаючих.

Об'єктом аналізу цієї статті є способи реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у різних типах ситуацій англомовного політичного дискурсу.

Метою роботи є виявлення норм екологічності у реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ (далі – ККК) в англомовному політичному дискурсі.

Функціонально-комунікативний підхід забезпечує дослідження мови як діяльнісного цілеспрямованого живого організму [2, с. 130-136] у дискурсі, який з точки зору еколінгвістики розуміється як засіб формування соціальних відносин та одночасно їх продукт [3, с. 126]. Цей напрямок вивчення дискурсивного процесу висвітлює аспект відношення знаків до їх користувачів та проливає світло на центральне питання сучасної лінгвістики – проблему ефективності мовного спілкування у різних типах дискурсу.

З метою підвищення ефективності і якості міжособистісної комунікації еколінгвістика виокремлює параметри екологічного та неекологічного спілкування. До перших належать такі фактори, як доброзичливість, ввічливість, прагнення прийняти позицію партнера, уникання негативних оцінок особистості співбесідника, стримування негативних емоцій, взаємна толерантність, рівні комунікативні права, логічність розгортання тексту та інше, що загалом можна схарактеризувати як «культура мовлення». Неєкологічне ж спілкування наділене такими складовими, як словесні образи, грубість, надлишкова категоричність, перебивання, стилістичні порушення, психологічний тиск тощо. З точки зору еколінгвістів, в екології має бути два розділи: біологічна і культурна, або моральна [6]. Тож, екологічний аспект можна застосувати й до системи соціуму.

ККК є гіпердискурсивною, культурно-специфічною категорією, що регулює взаємодію комунікантів у фазах контактовстановлення, контактопідтримання і контакторозмикання та визначається: а) двошаровістю (актуалізує фатичність та інформативність) і б) двополярністю (характеризується комунікативним унісоном «плюс-полярність» й комунікативним дисонансом «мінус-полярність»). Основу ККК складає поняття «контакт», яке наявне у свідомості

англомовних комунікантів як репрезентація комунікативної події спілкування суб'єктів комунікації з метою фатичного та інформативного обміну.

Цінності та поняття культури впливають на мовленнєві й немовленнєві норми контакту, який відбувається у різних сферах соціального життя й демонструє, окрім того, власні специфічні норми спілкування. У процесі історичного упорядкування та ієрархізації соціального життя з'явилося поняття дистанції, яка є критерієм, що протиставляє статусно-орієнтований дискурс, у якому комуніканти реалізують себе в обмеженому наборі рольових характеристик, виступаючи в якості представників певних груп людей, та особистісно-орієнтований дискурс як неформальне спілкування співбесідників, що добре знають один одного. Інституційні дискурси диференціюються за такими параметрами, як сфера комунікації, характер комунікації та адресантно-адресатні конфігурації. Екологічність тут маніфестується формальним стилем спілкування, який передбачає клішованість, жорстку необхідність дотримання норм, високий рівень офіційності. Найчастіше всього спостерігається «контакт масок» [1], таке формальне спілкування, при якому відсутнє прагнення мовців зрозуміти та врахувати особистість співбесідника. Звичні маски – це набір стандартних фраз, жестів, посмішок, які дозволяють приховати істинні емоції та ставлення до співбесідника.

Уявлення про типове виконання тієї чи іншої соціальної ролі утворює стереотип – невід'ємну частину рольової поведінки. Оптимізм і приємність у спілкуванні є нормою мовленнєвої поведінки англomовного світу (*Have an excellent day! I'd love to see you again soon! We must get together*). Типові ситуації соціальної взаємодії індивідів мають екологічно виверне вербально-знакове оформлення, що носить відпрацьований характер та значно полегшує спілкування: символом ситуації стає стереотипна фраза.

Окрім типових ситуацій існують і нетипові – ненормативні, нестандартні, проблемні, надзвичайні ситуації, в яких мовці вимушені відмовлятися від прийнятого у мовному колективі членування ситуації та використовувати творчість, оскільки нетипові ситуації викликають причинно-наслідкові сплетіння соціально-психологічного й комунікативно-стилістичного ряду.

Це безпосередньо пов'язано з співвідношенням фатичності та інформативності у фазах контакту, а саме, переростанням фатичності в інформативність, що маніфестує повноцінний екологічний контакт в ситуаціях спілкування. Дотримання балансу інформатики і фатички слугує фактором оптимізації спілкування, оскільки вдале вживання фатичних висловлень покращує процес передачі когнітивно значущої інформації. Однак, у ситуаціях, що виходять за рамки повсякденної практики і пов'язані з надзвичайними подіями або ризиком, дистанція між комунікантами та набір прецедентних текстів і дискурсивних формул, які підкреслюють ідею представництва у спілкуванні і зобов'язують комунікантів спілкуватися у суворій відповідності з нормами певного соціуму, можуть втрачатися. Наростання інформативності від мінімуму до максимуму відбувається під час ускладнення умов спілкування. Прикладом слугує наведена неординарна

ситуація реалізації ККК у трьох фазах, що пов'язана з неочікуваними політичними подіями:

My Secret Service agent said that Bob Blackwill was on the secure phone from Bagdad. I thought to myself that it was pretty late in Iraq, so I was immediately concerned that something was really wrong.

"Jerry is about to issue a new set of political guidelines tomorrow," Bob said.

"What?" I asked. I couldn't believe my ears. "You have to tell him that the President has to see what he's going to say," I said.

"You'd better tell him," Bob replied.

I immediately put in a call... [9, c. 244].

Хоча спілкування по телефону є чітко структурованим, передбачає початок, основну частину та завершення ("telephone language"), адресант, політик Роберт Блеквіл, незважаючи на глибоку ніч, не вживає жодних стереотипних етикетних формул привітання або вибачення. У наведеному фрагменті контактостановлююча та контакторозмикаюча функції, є більш значущими, ніж фатична функція, що заснована на соціальних та культурно-специфічних нормах спілкування (тобто реалізуються стереотипними висловленнями та етикетними формулами). Комунікантами обираються засоби, що пов'язані з інформативністю у формі пояснень та повідомлень.

Окрім двошаровості як поєднання комунікації з метаконунікацією, ККК характеризується також за модусом взаємодії, двополярністю, яка наявна у свідомості носіїв англійської мови у вигляді унісонного контакту «плюс-полярність» й дисонансного контакту «мінус-полярність». Унісонний контакт проявляє себе як екологічний спосіб контактування, оскільки становить гармонійне спілкування мовців заради безконфліктної, кооперативної й узгодженої взаємодії. Він є обов'язковою умовою розвитку дискурсу. Дисонансний спосіб контактування – це комунікативний збій у спілкуванні, який у силу ситуативних чинників або індивідуально-психологічних установок суб'єктів дискурсу на дисгармонізацію відносин проявляється в опозитивній формі мовленнєвої поведінки та може призводити до розладу контакту.

Двополярність контакту заснована на ціннісному складникові ККК. Досліджено, що лексична одиниця *contact* має зв'язок з *tact* [*F < L tactus, pp. of tangere, to touch < IE base tag-, to touch, grasp > OE thaccian, to stroke*] – "a delicate perception of the right thing to say or do without offending, skill in dealing with people" [9] – вмінням спілкуватися, делікатним, **тактовним** ставленням до співрозмовника з метою запобігання образи. Унісонний контакт маніфестує реалізацію стратегії кооперації за допомогою **тактик**, заснованих на принципах увічливості (**такту**, великодушності, схвалення, скромності, згоди та симпатії), які утворюють не тільки фундамент інформаційно-регулятивної компетенції та комунікативну норму, а й національну цінність англomовців.

Можна стверджувати, таким чином, що запорукою ефективного спілкування виступає гармонічний діалог, який передбачає: узгодженість стратегій і тактик співрозмовників. Кооперативна комунікативна стратегія – унісонна, спрямована на співпрацю, зумовлена спільними цілями комунікантів, чий позиції не є про-

тилежними, а, навпаки, доповнюючими, та закорінена на максимумах кількості, якості, релевантності, способу вираження, постулатах такту, великодушності, схвалення, скромності, згоди й симпатії [7]. Для реалізації своїх комунікативних інтенцій англомовці обирають також рівні ввічливості [4], які регулюють мовленнєве спілкування й направлені на захист та збереження соціального обличчя комуніканта. Тактики, що реалізують стратегію кооперації, закорінені на використанні конверсаційних норм та стратегій позитивної та негативної ввічливості.

Політичний дискурс (далі – ПД) реалізується в такій сфері комунікації як політичний інститут (парламент, уряд та ін.). Диференціація інституційних ролей політичного лідера пов'язана з конкретними офіційними посадами у владних структурах (голова держави (монарх, президент), прем'єр-міністр, спікер, лідер партії або парламентської фракції тощо). Агенти є більш диференційованими в номінації, ніж клієнти, у якості яких виступає все населення, що вдається до послуг політичних інститутів; у більш вузькому розумінні клієнт ПД – виборці, які голосують за конкретну політичну партію тощо. Політика є цілеспрямованою діяльністю у сфері контактів, безпосередньо пов'язаною з боротьбою за здобуття та утримання влади. Політична влада базується на владі впливу, на управлінні людьми різної політичної орієнтації, а керування здійснюється тільки через слово, тому ПД, як інституційно організована і тематично сфокусована послідовність висловлювань, направлена на підтримку й зміну відносин домінування та підкорення в суспільстві за допомогою аргументації (дефініцій, пояснень, ілюстрацій, псевдоаргументації) [8].

Основною метою конфліктів інтересів суб'єктів ПД, що виражається у сварках та суперечках, є не істина, а перемога. При цьому комуніканти можуть вступати в конфлікт як заради ствердження громадських цінностей, так і їх власних амбіцій. Приступаючи до конфліктних дій, суб'єкти ПД використовують усі засоби у їх розпорядженні, особливо силу слова, осмислюючи засоби сперечання та аргументування у термінах війни: «*Argument is War*»: як і на полі бою, політичний дискурс спрямовують на знищення «бойової міцності супротивника», тобто озброєння (думок та аргументів) і особового складу (дискредитація особистості опонента). Політика асоціюється з війною, оскільки нав'язування своєї волі відбувається за допомогою слова як зброї (*weapon*) та аргументування (*attack*) – значення лексичних одиниць переосмислюється у політичному контексті. Змістом висловлення політичної образи є негативна оцінка політикомовцем свого політичного опонента: “*In war, you can only be killed once, but in politics, many times*” (Winston Churchill).

Дисонансний контакт «мінус-полярність», основою якого є конфлікт, пов'язаний з маніфестацією неспівпадіння в думках, переконаннях, оцінках або інтересах комунікантів. Науковці зауважують, що існують моменти, коли необхідним й правильним є боротися: захищатися проти агресивних дій, захищати країну або себе. Однак у сучасній цивілізації основним змістом культури стало критичне мислення, звідси – головний аргумент культури: критика, словесні перепалки,

вербальні дуелі. Неекологічність контакту проілюстрована у нижчеподаному фрагменті контакту в ординарній ситуації ПД:

Margaret: ...*What can we realistically achieve by the end of the session, Lord President? Why have we not made more progress to date? What is that? Is that the timetable? I haven't seen that? May I see it?*

Lord President: *Here it is, Prime Minister. Of course.*

Margaret: *The wording is sloppy here ... and here.*

Lord President: *If you say so.*

Margaret: *I do say so.*

Lord President: *It is merely a first draft.*

Margaret: *This is ridiculous. There are two "T's" in "committee"! This is shameful. Shameful! I can't rely on you for a simple timetable! Are you unwell? Yes, you are unwell! Give me the pensil. Give it to me! If this is the best you can do I had better send you to hospital, and I'll do your job as well as my own and everybody else's. Gentlemen. As the Lord President has chosen to come to cabinet unprepared ... I have to close this meeting. Good morning!* [11].

Проводячи нараду з міністрами, знервована попередньою суперечкою, Маргарет Тетчер встановлює контакт з лордом-головою Ради. Фаза контактовстановлення демонструє порушення етики й норм етикету – комунікативний дисонанс, оскільки адресат не має можливості підтримати контакт, відповівши хоча б на одне запитання. У фазі контактопідтримання адресат намагається згладити протиріччя за допомогою висловлень у контактопідтримуючій функції співпраці. Однак, фаза контактопідтримання є також дисонансною через деконструктивну поведінку адресанта, який удається до використання некоректних прийомів аргументування, що виражається в акцентуванні негативної оцінки його дій та негативних аспектів його характеру у прямій особистісній атаці на адресата. Дисонансною є і фаза контакторозмикання. Неекологічність контакту у ПД виокремлено на основі таких функцій, як функція порушення мовленнєвих норм, функція погрози, функція негативної оцінки, функція звинувачення, функція емоційної розгрузки, функція тиску та функція викриття.

Як показав фактичний матеріал, екологічний унісонний контакт у ПД становить 76% від усього корпусу зібраного матеріалу. Це характеризує ПД як дискурс, скерований у більшості випадків на співробітництво в обговоренні проблем та прийняття спільного рішення, а також на розвиток взаємовідносин. Запорукою екологічності контакту у ПД часто виступає суворий дипломатичний етикет.

Висновки. Еколінгвістика з великою кількістю її аспектів є свідченням переходу лінгвістики з науки, що описує проблеми, у діяльну науку, що вирішує проблеми комунікативного плану. Світо уявлення англомовних мовців впливає на їх комунікативну поведінку під час контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання й маніфестується у нормах, способах і засобах реалізації ККК, яка являє собою сукупність норм, установок та правил мовленнєвої поведінки в англомовному суспільстві, організує і регулює комунікативний процес, має комунікативний зміст та різноманітні мовні та мовленнєві, у тому числі, й невербальні засоби вираження цього

змісту. Кооперативна налаштованість мовців та злагоженість їх взаємодії у політичному типі інституційного дискурсу маніфестується в екологічному

унісонному контакті, закоріненому на нормах спілкування й оптимальному співвідношенні фатичності й інформативності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леви-Стросс К. Путь масок / М. : Республика, 2000. 399 с.
2. Самохіна В. О. Функціонально-комунікативний напрям досліджень у лінгвістиці // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2012. № 1022, С. 130-136.
3. Шевченко И.С. Соотношение информативной и фатической функций как проблема эколлингвистики // Когниция, коммуникация, дискурс. 2015. № 10, С.114-132.
4. Brown P. Politeness. Some Universals in Language Usage // Cambridge: CUP, 1987, 352 p.
5. Drew P. Institutional Dialogue / P. Drew, M.-L. Sorjonen // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction. London : Stage Publications LTD, 2000. Vol. 2, P. 92-118.
6. Haugen E. The Ecology of Language // The Linguistic Reporter. Supplement. 1971. # 25, P. 19-26.
7. Leech G. Principles of Pragmatics// London, N.Y. : Longman, 1983, 250 p.
8. Wodak R. Politics and Language: Overview / R. Wodak, R. de Cillia // Concise Encyclopedia of Pragmatics. Second edition. Oxford : Elsevier, 2009, P. 723-735.
9. Webster's New World Dictionary of American English / [Ed. in Chief Victoria Neufeldt]. USA: Macmillan, 1993, 1570 p.
10. Rice Condoleezza. No Higher Honour. A Memoir of My Years in Washington // New York : Random House, 2011, 721 p.
11. "The Iron Lady" [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://lingualeo.com/ru/jungle/80606#>

REFERENCES

1. Levi-Stross, K. *Put' masok. [Path of masks]*. K. Levi-Stross. Moscow: Respublika Publ. 2000. 399 p.
2. Samohina, V.O. *Funkcional'no-komunikativnij naprjam doslidzhen' u lingvistiki. [Functional-communicative line of research in linguistics]* Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University Publ. 2012. № 1022, P. 130-136.
3. Shevchenko, I.S. *Sootnoshenie informativnoj i faticheskoj funkcij kak problema jekolingvistiki. [The correlation of informative and phatic functions as a problem of ecolinguistics]* Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University Publ. 2015. № 10, P.114-132.

Communicative Contact in Political Discourse from the Point of View of Ecological Linguistics

O. V. Shpak

Abstract. Seen from the point of view of ecological linguistics, the communicative category CONTACT is a set of standards and rules of verbal and non-verbal behavior in English society; it organizes and regulates communicative process, has its communicative content and a variety of means of expression. The type of situation and the addressee are leading factors on three stages of contact: establishing, maintaining and breaking. Space-psychological distance and friendly attitude to the interlocutor are rooted in the culture of English community. The ecological character of political discourse based on the idea of struggle is manifested in the optimal combination of fatic and informational context in unison contacts of politicians.

Keywords: *communicative category contact, norm, political discourse, situation, phase, unison contact.*

Коммуникативный контакт в политическом дискурсе с позиций эколлингвистики

Е. В. Шпак

Аннотация. Коммуникативная категории КОНТАКТ как совокупность норм и правил речевого поведения регулирует коммуникативный процесс, проявляет разнообразные вербальные и невербальные средства выражения. Тип ситуации и фактор адресата влияют на протекание контакта на фазах установления, поддержания и размыкания. Сохранение пространственно-психологической дистанции и тактичное отношение к собеседнику укоренены в сознании носителей англоязычной культуры как прескрипционная основа категории, Экологичность политического дискурса, основанного на идее борьбы, проявляется в оптимальном соотношении фатичности и информативности в унисонных контактах политиков.

Ключевые слова: *коммуникативная категория контакт, норма, политический дискурс, ситуация, фазы контакта, унисонный контакт.*